

Den Velduftende Helligdom

Næsens teologi og Jahves majestætiske maskulinitet

ANNE KATRINE DE HEMMER GUDME

ENGLISH ABSTRACT: *The article discusses Hans Jørgen Lundager Jensen's analysis of the function of olfaction in the Hebrew Bible. Whereas Hans Jørgen sees a sharp distinction between fragrance in the cultic/divine sphere and in the erotic sphere, such as in the Song of Songs and in the Book of Esther, this article argues for a more complex scenario, in which the spheres of the cult/the divine, royalty/power and attraction/the erotic overlap in order to paint a picture of Yahweh as a powerful, masculine and fragrant deity.*

DANSK RESUMÉ: *Artiklen drøfter Hans Jørgen Lundager Jensens analyse af det olfaktoriske funktion i Det Gamle Testamente. Hans Jørgen skelner skarpt mellem velduft i den kultiske/guddommelige sfære og i erotikkens sfære, såsom i Højsangen og i Esters Bog. Denne artikel foreslår derimod et mere komplekst scenarie, hvor der er et overlap mellem den kultiske/guddommelige sfære, kongedømmet/magtens sfære og tiltrækning/erotikkens sfære. Således fremstår et portræt af Jahve som en magtfuld, maskulin og velduftende guddom.*

KEY-WORDS: *Hebrew Bible; olfaction; incense; anointing oil; perfume; Exodus 30; Song of Songs; Proverbs 7*

Da jeg første gang læste Hans Jørgen Lundager Jensens digre værk *Den fortærende ild* var både bogen og jeg helt nye. Jeg var begyndt på teologistudiet i sommeren 2001, og førsteudgaven af *Den fortærende ild* var udkommet året før. Det var den første 'ekstrakurrikulære' teologibog jeg købte, og jeg slæbte den med hjem på sommerferie i mit barndomshjem i Grenå på Djursland. Så installerede jeg mig ellers i en sol seng på terrassen omgivet af højbede, der duftede af mynte og rosmarin, og gik i krig med den bog, der har haft den største indflydelse på mig som forsker i Det Gamle Testamente,

og som jeg igen og igen vender tilbage til.¹ Det er ikke tilfældigt, at jeg vælger ordet krig her, for *Den fortærende ild* var både den vanskeligste bog, jeg til dato havde læst, og en af de mest fortryllende og berusende bøger, jeg nogensinde kommer til at læse. Jeg husker solens varme, krydderurternes duft, den snigende hovedpine, da jeg for 117. gang måtte holde pause i læsningen for at slå alimentær og olfaktorisk op, og den lille stemme i hovedet, der hele tiden begejstret udbrød, 'sådan vil jeg også være, sådan vil jeg også arbejde, når jeg bliver dygtig nok!'

I løbet af de seneste ti til tyve år har den gammeltestamentlige forskning undergået en materiel 'vending', der har ført til en voksende interesse for kroppen og det sensoriske (se fx Avrahami 2012; Mandell & Smoak 2019; Avalos 2019; Quick 2021). Det er tydeligt i dag, at Hans Jørgen var forud for sin tid, da han skrev *Den fortærende ild*. I bogen afdækker han blandt andet de betydninger, der knytter sig til lugtesansen, smagssansen og til følesansen i Det Gamle Testamente, og at læse bogen er en sansoplevelse i sig selv. Hvilken anden fagbog handler om "honningdage", "den lodne og den glatte" og om "næsens og mundens teologi"? Det er næsens teologi, jeg vil beskæftige mig med her i det følgende, hvor jeg tager udgangspunkt i Hans Jørgens tolkning af den hellige salvingsolie og af Jahves egen røgelsesblanding i Anden Mosebog 30. Vi starter med teksten.

Det velduftende kapitel: Anden Mosebog 30

Anden Mosebog 30 er en del af det præstelige materiale i Pentateuken, og kapitlet indgår i de forskrifter for campinghelligdommen, mødeteltet, eller "det hellige telt", som det hedder i *Bibelen 2020*, som Jahve giver til Moses og Israel i forbindelse med åbenbaringen på Sinaj (Gudme 2016, 55-57, 60-63). Kapitel 30 har lidt karakter af at være en rodekasse, hvor de regler, der ikke er blevet nævnt i forbindelse med selve teltet og dets indretning (2 Mos 25-27) og med præsternes påklædning og indvielsesritual (2 Mos 28-29), bliver samlet op. Kapitlet indeholder forskriften for røgelsesofferalteret (vers 1-10), for afgift til templet (vers 11-16), for bronzekarret til afvaskning (vers 17-21), og så afsluttes det med opskriften på den hellige salvingsolie (vers 22-33) og på den særlige røgelsesblanding til røgelsesalteret (vers 34-38). Hvis der er et samlende princip i Anden Mosebog 30, synes det at være velduft plus det løse.

Salvingsolien skal bruges til at indvie præsteskrabet og teltet og dets inventar til Jahve (2 Mos 30,26-30). Den består af myrraolie, kanel, kalmustrå, kassiabark og olivenolie (2 Mos 30,22-24).² Røgelsesblandingen indeholder også myrraolie, som skal blandes med olie fra mollusk-skal, galban-harpiks og ren røgelse (2 Mos 30,34). Det er svært at sige, om de præstelige ritualtekster i Pentateuken giver os et egentligt indblik i, hvordan ritualerne i Jahvereligionen i Palæstina i jernalderen blev praktiseret, eller

¹ Det med Grenå er slet ikke så trivial en oplysning, som det måske synes. Hans Jørgen har haft et sommerhus i Grenå, og har i en årrække siddet i Grenå Gymnasiums bestyrelse. Han er vist nok den eneste ikke-grenåenser, jeg kender, der forstår og anerkender, at en ristet hotdog er bedst 'som i Grenå', dvs. med rødkål.

² Her og i det følgende bruger jeg oversættelsen i *Bibelen 2020*, medmindre andet er oplyst.

om de snarere er udtryk for sansemættet litterær ritualfiktion, hvor forfatteren udfolder sin vision for den ideelle helligdom, hvor de bedst tænkelige ritualer udføres af det bedst tænkelige præsteskab til ære for den bedst tænkelige guddom, Jahve. Jeg hælder selv mest til den sidstnævnte mulighed. På trods af deres detaljerigdom kan vi ikke bruge de præstelige tekster til at få detaljeret information om religiøs rituel praksis i jernalderens Palæstina, men vi *kan* bruge dem til at få et overordnet billede af den religionstype og det ritualrepertoire, som forfatteren anser for at være passende. Desuden kan vi bruge disse tekster til at få et indblik i forfatterens teologi og gudsbillede.

I Anden Mosebog 30 bidrager beskrivelsen af røgelsesofferalteret, salvningsolien og røgelsesblandingen til at skabe et billede af Jahves hellige telt som et sted, der er præget af velduft, af luksuriøse og kostbare aromaer, der stiger op som bølgende røg fra det guldbeklædte røgelsesofferalter, og som fed og glinsende parfumeret olie, der dryppes på helligdommens personale og inventar. På denne måde skriver Anden Mosebog 30 sig ind i en form for rituel *koine* i oldtidens vestlige Middelhavsområde, Vestasien og Egypten, hvor gudernes opholdssteder, templerne, og af og til guderne selv, blev beskrevet som vidunderligt velduftende.³

Jahve og erotikken

I Anden Mosebog 30 understreges det, at det er strengt forbudt at bruge den særlige røgelsesblanding og den hellige salvningsolie til ikke-kultiske formål:

Den [røgelsesblandingen] er særligt hellig og er kun til mig [Jahve]. Enhver, der fremstiller den for at nyde duften selv, bliver straffet (2 Mos 30,37-38, jf. vers 32-33 om olien).

Dette forbud skyldes ikke, at parfumeret olie og røgelse til rituel brug er væsentligt forskellig fra sekulær parfume og røgelse, snarere tværtimod. Som Hans Jørgen skriver i *Den fortærende ild* med sin vanlige og usvigelige sunde fornuft:

Et sådant forbud giver ingen mening, hvis ikke muligheden for misbrug var nærliggende – hvad den også er, eftersom det ikke er ingredienserne i salveolien som sådan, der gør den til noget særligt, men forholdet imellem ingredienserne. Disse er flydende myrra, kanel, kalmus, kassia samt olie (Lundager Jensen 2000, 296).

Aromaterne myrra, kanel, kalmus og kassia optræder også prominent i en anden gruppe af tekster i Det Gamle Testamente, nemlig i Højsangen, Esters Bog, Salme 45 og Ordsprogene 7. Hans Jørgen sammenfatter disse tekster som “entydigt erotiske”, og fortsætter:

Overalt er der tale om mødet mellem mand og kvinde. Man forstår derfor det stringente i, at Ex 30 udelukker den hellige salveolie og den hellige røgelse fra profan brug; for

³ I antik græsk litteratur omtales både gudernes templer og guderne selv som velduftende, se Detienne (1977), Grant (2014) og Petridou (2015). Det samme er tilfældet i det gamle Egypten, se Matic (2018). I nyassyriske templer fyldes helligdommen med velduft, bl.a. ved hjælp af røgelsesofre og afbrænding af velduftende olier, se Neumann (2019), men ligesom i Det Gamle Testamente, beskrives guddommen selv ikke som eksplicit velduftende i de mesopotamiske tekster.

denne profane brug ville enten udelukkende eller i det mindste typisk være netop den erotiske, som GT anfører som det eneste alternativ til den kultiske. Men det betyder, at Jahves virkelighed [...] er inkompatibel med den menneskelige erotik. Da erotikken hører den menneskelige realitet til (og naturligvis intet sted fordømmes som sådan i GT), kan dette kun betyde, at der består et tvetydigt forhold mellem Jahve og erotikken (Lundager Jensen 2000, 297).

Det tvetydige forhold mellem Jahve og erotikken passer forbilledligt ind i Hans Jørgens strukturelle analyse af Det Gamle Testaments mytologiske og rituelle verdensbillede, hvor der er en grundlæggende ontologisk forskel på det guddommelige og det menneskelige. Den menneskelige sfære er karakteriseret af foranderlighed og forgængelighed, af seksualitet, reproduktion og død, den guddommelige sfære derimod er uforanderlig, og derfor nødvendigvis fri for sex og død (se fx Lundager Jensen 2000, 298-311). "Hvor Jahve er, er seksualiteten mellem kønnene ikke, og omvendt" (2000, 297). Hans Jørgens analyse af modsætningen mellem den uforanderlige guddommelighed og den foranderlige menneskelighed har et massivt fortolkningspotentiale i forhold til forståelsen af fx måltidsofferet i Det Gamle Testamente (2000, 278-281) og til rationalet bag kategorierne rent og urent i den præstelige teologi (2000, 298-309). Samtidig er det min oplevelse, at dette modsætningsforhold kan hindre os i at få det maksimale udbytte af beskrivelsen af Jahves velduftende helligdom i Anden Mosebog 30. Sagen er den, at de ikke-kultiske velduftende tekster i Det Gamle Testamente, såsom Esters Bog, Højsangen og Salme 45, ikke udelukkende handler om erotik og sex, men i lige så høj grad er tekster, der konstruerer et magt- og skønhedsideal, hvor højden af attråværdighed er kongelig bling, luksus og magtfuld majestæt. Jeg er helt enig med Hans Jørgen i, at den gammeltestamentlige Jahve, i modsætning til sine græske, egyptiske og nærorientalske kolleger, er en ikke-seksuel guddom, men det er ikke ensbetydende med, at Jahve ikke er kønnet.⁴ På trods af enkelte metaforiske henvisninger til Jahves feminine sider i Det Gamle Testamente (se fx Es 42,13-15; 46,3- 5; 49,14-15), er Jahve entydigt en maskulin guddom, der beskrives indenfor rammerne af et hegemonisk maskulint ideal, hvor styrke, handlekraft, magt og skønhed er afgørende.⁵ Jeg vil altså slå et slag for, at vi skal forstå Jahve som en ikke-seksuel guddom, der ikke desto mindre er kønnet maskulint, og som oser af maskulin sexappeal. Derfor må vi se nærmere på de ikke-kultiske velduftende tekster.

Magtens aroma

I Ordsprogenes Bog 7 møder vi den forførende kvinde, der går på gaden på udkig efter en mand. Da hun finder en af slagsen, er hendes scorereplik, at hun har redt sin seng

⁴ Kontra Hans Jørgen, der skriver, at guddommen i Det Gamle Testamente ikke er "kønsbestemt på jordisk vis" (2000, 314). Her vil jeg anbefale en nuancering og en skelnen mellem det, der på engelsk betegnes som henholdsvis sex og gender, og som på dansk kan oversættes (lidt klodset) til seksualitet og kønsidentitet.

⁵ Jf. Brenner (1996); Kalmanofsky (2016, 9-11). Se Haddox (2016), Clines (2019) og Gudme (2021) for beskrivelser af det hegemoniske maskuline ideal i Det Gamle Testamente.

med det fineste egyptiske sengetøj, parfumeret med myrra, aloe og kanel (vers 17).⁶ Herefter følger opfordringen, "lad os elske, indtil det bliver morgen, lad os nyde kærligheden" (vers 18). Sammenhængen her er entydigt erotisk (jf. Lundager Jensen 2000, 297), og beskrivelsen af det luksuriøse sengelinned og de kostbare parfumestoffer er med til at skabe en sensuel og forførende stemning i teksten (jf. Quick 2021, 160-161). Der er ingen tvivl om, at velduft og fysisk tiltrækning går hånd i hånd i Det Gamle Testamente.

Dette er også tilfældet i Salme 45, "en sang om kærlighed til kongens bryllup" (vers 1), hvor en unavngiven konge og hans tilkommende hyldes og beskrives i detaljer. Kongen er "den smukkeste af alle", han er "en krigshelt, majestætisk og skøn" (vers 4), og han dufter af "myrraolie, aloe og kanel" (vers 9). Kongedatteren, den kommende dronning, er "yndig" (vers 14), og klædt i guld, perler og farvestrålende tøj (vers 10 og 14). Salme 45 handler om fysisk skønhed og seksuel tiltrækning, men frem for alt handler den om magt og rigdom, om sværd, pile, kongescepter og elfenbenspaladser, om styrke og overflod i en sådan grad, at modstand er nytteløs. Beskrivelsen af det gude-smukke royale par er lige til forsiden af et glittet magasin, men magtens logik er konstant til stede (jf. Bowen 2003); bruden skal glemme sit folk og sin familie, hun skal underkaste sig sin konge, som begærer hende, og hun skal producere rigeligt med sønner, der skal være "konger i verden" (vers 17). Hvis Salme 45 handler om sex, så er det sex som et middel til magt og dominans, og rigdom, overflod, luksus og velduft er med til at tegne kongens magt.

I Esters Bog får vi et temmelig sarkastisk portræt af det overdådige liv ved det persiske hof i kongebyen Susa. Det er lidt som i et eventyr, eller et mareridt, der festes i syv dage, og drikkes vin i stride strømme af bægre af guld og sølv. Paladset er pyntet med farvestrålende bånd, og der er marmor og perlemor og ædelsten. Det hele er, "præcis som der bør være hos en konge" (vers 7). Da kong Ahasverus skal finde sig en erstatning for den smukke og stridbare dronning Vashti, spares der heller ikke på noget. De unge kvinder marineres seks måneder i myrraolie og seks måneder i balsamparfume og andre velduftende cremer (2,12). De unge kvinder er udvalgt til kongens seng, og på den måde hænger brugen af parfumer og velduftende olier naturligvis sammen med sex og erotik i Esters Bog (jf. Quick 2021, 163; Holt 2021, 65-67), men ligesom i Salme 45 tjener skønheden, overfloden og det sanselige først og fremmest til at tegne et portræt af magten, i Estersbogens tilfælde et karikeret portræt, der udtrykker magtkritik.

Højsangen er uden sammenligning den tekst i Det Gamle Testamente, der har det stærkeste fokus på det sensuelle og på sanseindtryk i det hele taget (se Schellenberg 2019). Højsangen handler om betagelse, begær og længsel, og her bruges beskrivelser, der appellerer til læserens synssans (fx 1,6.15; 5,10-12), følesans (fx 5,5; 8,3), høresans (2,8.12.14; 5,2.6), smagssans (2,3.5; 4,11; 5,1; 7,9) og lugtesans (fx 4,6.10.16; 6,2; 7,8; 8,14), til at skabe en multisensorisk oplevelse af forelskelsens beruselse og smerte. Højsangen

⁶ Her har Bibelen 2020 valgt at oversætte med det mere mundrette og umiddelbart forståelige, men også lidt mere farveløse, "velduftende olier".

kombinerer billeder af kongelig magt og pragt med billeder hentet fra naturen, vel og mærke en velplejet, bukolisk-idyllisk version af naturen uden løver og tjørne (Munro 1995, 35-68 og 80-116; Bundvad 2021, 310-12 og 317-20). I Højsangen understreges velduften og det olfaktoriske både i forbindelse med naturbillederne og i forbindelse med kongebillederne. Det er et eksempel på førstnævnte, når kvinden i Højsangen beskrives som en velduftende have, "fuld af henna og nardusplanter, af nardus og safran, kalmusstrå og kanel, vellugtende træer, myrrabuske og aloe, af alle de fineste parfumer" (4,13-14, jf. 5,1; 6,2). Et eksempel på sidstnævnte finder vi fx i Højsangen 3 i beskrivelsen af Kong Salomos bærestol, der kommer til syne "ombølget af myrraduft og røgelse" (vers 6). Når det kommer til beskrivelser af kongelig bling og luksus, lader Højsangen hverken Salme 45 eller Esters Bog noget tilbage at ønske. Salomos bærestol er udskåret af cedertræ fra Libanon, bærestængerne er af sølv, ryglænet af guld og sædet af indfarvet violet klæde (3,9-10). I Højsangen er det sexet at være en hyrde, der tumler i balsambedene, ligesom det er sexet at være som en konge, der kommer eskorteret af svært bevæbnede krigere i den seneste luksusmodel af en bærestol og i en sky af velduft og kostbare "krydderier fra fjerne lande" (3,6). I fortællingen om Kong Salomo og Dronningen af Saba i Første Kongebog 10 bruges eksotiske krydderier, guld og ædelsten (vers 2 og 10) ligeledes til at skabe et billede af overdådig velstand og kongelig magt.

I Det Gamle Testamente er velduft og parfume lavet af eksotiske krydderier en vigtig komponent i skønhedsidealet for både mænd og kvinder, og på den måde er der et markant overlap mellem velduft og erotik i Det Gamle Testamente. Samtidig handler tekster som især Salme 45 og Esters Bog, men til en vis grad også Højsangen, om andet og mere end sex og erotik. I teksterne finder vi et ideal, hvor skønhed, luksus, velduft og magt er knyttet tæt sammen i skikkelse af kongen.

Jahves majestætiske maskulinitet

Nu er det på tide at vende tilbage til Anden Mosebog 30, det velduftende kapitel, der etablerer Jahves hellige telt som en velduftende helligdom. Jeg skrev ovenfor, at vi i det præstelige tekstmateriale i Pentateuken, får et indblik i forfatterens teologi og gudsbillede. Her tror jeg, at den detaljerede beskrivelse af velduft og kostbare krydderier skal fortælle os, at den Jahve, der er til stede i teltet, er en magtfuld og majestætisk gud, et maskulint pragteksemplar ligesom kongen i Salme 45, bare bedre naturligvis. Den bedst tænkelige guddom i den bedst tænkelige helligdom, og ih, hvor han dufter godt!

LITTERATUR

Avalos, Hector

2019 "Disability Studies and Biblical Studies: Retrospectives and Prospects",

Interpretation: A Journal of Bible and Theology 73 (4), 343-354.

<https://doi.org/10.1177/0020964319857604>

Avrahami, Yael

2012 *The Senses of Scripture: Sensory Perception in the Hebrew Bible*, Bloomsbury T & T Clark.

Bowen, Nancy R.

2003 "A Fairy Tale Wedding? A Feminist Intertextual Reading of Psalm 45", in: Brent A. Strawn & Nancy R. Bowen, eds., *A God So Near: Essays on Old Testament Theology in Honor of Patrick D. Miller*, Eisenbrauns, 53-71.
<https://doi.org/10.5325/j.ctv1bxh338.9>

Brenner, Athalya

1996 "The Hebrew God and His Female Complements", in: Timothy K. Beal & David Gunn, eds., *Reading Bibles, Writing Bodies: Identity and the Book*, Routledge, 56-71.

Bundvad, Mette

2021 "Jeg elsker min have: Højsangen 4,12-5,1 og Prædikerens Bog 2,4-8 i et økoteologisk perspektiv", in: Jan Dietrich & Anne Katrine de Hemmer Gudme, eds., *Gud og os: Teologiske læsninger af Det Gamle Testamente i det 21. århundrede*, Bibelselskabets Forlag, 309-326.

Clines, David

2019 "The Most High Male: Divine Masculinity in the Bible", in: Ovidiu Creangă, ed., *Hebrew Masculinities Anew*, Sheffield Phoenix Press, 61-82.

Detienne, Marcel

1977 *The Gardens of Adonis: Spices in Greek Mythology*, Harvester Press.

Grant, Grainne Louise

2014 "The Greek Sense of Smell: Olfactory Perception and the Sociocultural Roles of Perfume in Antiquity", Unpublished PhD thesis in Classics, University of Exeter. <https://ore.exeter.ac.uk/repository/handle/10871/17556> (tilgået den 10/4 2021).

Gudme, Anne Katrine de Hemmer

2016 "Den præstelige teologi", in: Anne Katrine de Hemmer Gudme, Søren Holst, Jesper Høgenhaven & Frederik Poulsen, eds., *Fire indgange til gammeltestamentlig teologi*, Publikationer fra Det Teologiske Fakultet 66, 52-76.

2021 "En historie om rigtige mænd: Samuelsbøgernes teologi og ideal om hegemonisk maskulinitet", in: Jan Dietrich & Anne Katrine de Hemmer Gudme, eds., *Gud og os: Teologiske læsninger af Det Gamle Testamente i det 21. århundrede*, Bibelselskabets Forlag, 185-207.

Haddox, Susan E.

2016 "Masculinity Studies of the Hebrew Bible: The First Two Decades", *Currents in Biblical Research* 14, 176-206. <https://doi.org/10.1177/1476993X15575496>

Holt, Else K.

2021 *Narrative and other Readings in the Book of Esther*, Bloomsbury T & T Clark.
<https://doi.org/10.5040/9780567697639>

Kalmanofsky, Amy

2016 *Gender-Play in the Hebrew Bible: The Ways the Bible Challenges its Gender Norms*, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315442006>

- Lundager Jensen, Hans J.
2000 *Den fortærende ild: Strukturelle analyser af narrative og rituelle tekster i Det Gamle Testamente*, Aarhus Universitetsforlag.
- Mandell, Alice & Jeremy Smoak
2019 "The Material Turn in the Study of Israelite Religions: Spaces, Things, and the Body", *The Journal of Hebrew Scriptures* 19, article 5.
<https://journals.library.ualberta.ca/jhs/index.php/jhs/article/view/29397>
<https://doi.org/10.5508/jhs29397>
- Matić, Uroš
2018 "The Sap of Life: Materiality and Sex in the Divine Birth Legend of Hatshepsut and Amenhotep III", in: Érika Maynard, Carolina Velloza & Rennan Lemos, eds., *Perspectives on Materiality in Ancient Egypt – Agency, Cultural Reproduction and Change*, Archaeopress Publishing, 35-54.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv1zcm0m4.8>
- Munro, Jill M.
1995 *Spikenard and Saffron: A Study in the Poetic Language of the Song of Songs*, Sheffield Academic Press.
- Neumann, Kiersten
2019 "Sensing the Sacred in the Neo-Assyrian Temple: The Presentation of Offerings to the Gods", in: Ainsley Hawthorn & Anne-Caroline Rendu Loisel, eds., *Distant Impressions: The Senses in the Ancient Near East*, Eisenbrauns, 23-62.
- Petridou, Georgia
2015 *Divine Epiphany in Greek Literature and Culture*, Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198723929.001.0001>
- Quick, Laura
2021 *Dress, Adornment, and the Body in the Hebrew Bible*, Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780198856818.001.0001>
- Schellenberg, Annette
2019 "Senses, Sensuality and Sensory Imagination: On the Role of the Senses in the Song of Songs", in: Annette Schellenberg & Thomas Krüger, eds., *Sounding Sensory Profiles in the Ancient Near East*, Society of Biblical Literature, 199-214.

*Anne Katrine de Hemmer Gudme, professor, ph.d.
Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo*